

Mjesto Immanuela Kanta u mišljenju ideje univerziteta

Eterović, Igor

Source / Izvornik: **Filozofska istraživanja, 2013, 33, 473 - 492**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:184:267903>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Medicine - FMRI Repository](#)

Igor Eterović

Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet, Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini,
Braće Branchetta 20, HR-51000 Rijeka
igor.eterovic@medri.uniri.hr

Mjesto Immanuela Kanta u mišljenju ideje univerziteta

Sažetak

Ideja univerziteta uzima se kao temeljna u artikulaciji pojma univerziteta i njegove institucionalne ostvarivosti, a u tom se kontekstu u prvi plan stavlja Immanuel Kant kao nezaobilazan mislitelj te ideje. Radi lakšeg razumijevanja njegove artikulacije ideje univerziteta, na početku se ukratko predstavljaju osnovne značajke Humboldtove vizije univerziteta kroz koje se može pratiti Kantov doprinos i utjecaj na njihovo artikuliranje. Centralni je Kantov spis pri tome Spor fakulteta, u kojemu ne samo da je ponudio koncept sveučilišta kao institucije temeljne za razvoj učenosti nego je po nekima možda i posljednji mislio samu ideju univerziteta. Kako analiza pokazuje, ta ideja u historijskome smislu predstavlja artikulaciju klasične ideje modernog, humboldtovskog tipa sveučilišta, no u nju su također utkani brojni elementi koji posjeduju trajnu aktualnost (npr. jurisdikcija pojedinih područja znanja, pretenzije pojedinih znanosti, autonomija znanosti i fakultetâ, odnosi pojedinih fakulteta itd.). Uzimanjem u obzir čitava Kantova opusa, pokazuje se da je u Sporu fakulteta Kant ponudio proširenje svoga prosvjetiteljskoga projekta, dao dopunu svojoj filozofiji politike i prava (javna i privatna upotreba uma), odnosno filozofiji povijesti (univerziteti kao karika u progresu čovječanstva uopće), te dodao i značajne dopune svojoj filozofskoj antropologiji (univerzitet kao medij razvoja čovjekovih moći) i filozofiji odgoja (univerzitet kao neophodna dimenzija u odgajanju čovjeka kao osobe, kao građanina i kao čovjeka uopće). S druge se strane demonstrira nužnost svih tih ostalih dijelova njegova filozofskog opusa za potpuno razumijevanje njegove misli, a napose čitanje ideje univerziteta u antropološkom ključu. Umjesto zaključka, evaluiraju se rezultati prethodne analize u kontekstu pokušaja odgovora na pitanje o Kantovoj trajnoj aktualnosti i njegovu posebnu mjestu u povijesti ideja, a s obzirom na mišljenje ideje univerziteta.

Ključne riječi

Immanuel Kant, ideja sveučilišta, *Spor fakulteta*, moderno sveučilište

Uvod

Kada govorimo o univerzitetu, tada trebamo govoriti o ideji univerziteta koja konstituira sam pojam univerziteta.¹ Nezaobilazna je ličnost u mišljenju te

1

Branko Despot tezu postavlja još radikalnije govoreći o misliteljima univerziteta: »Lako je uvidjeti, da je kriterij njihova 'izbora' ideja univerziteta, a ne nešto izvanjsko, puko historijsko ili empirijsko, što uvijek već, znajući to ili ne, ideju pretpostavlja. Postavi li se pitanje univerziteta 'danas', onda nam nikakovo stanje stvari, cirkulirajuće teorije ili puke potrebe ma koje sfere, ne mogu pružiti pravi odgovor. Govor o univerzitetu i borba za njega, bez uvida u ideju univerziteta, isto je što i

duhovno sljepilo.« Despot, Branko, »Predgovor – Univerzitet kao znanstvena ustanova ili čovjek kao znanstveno robovanje«, u: Kant, I.; Schelling, F. W. J.; Nietzsche, F., *Ideja univerziteta*, izabrao, preveo i predgovor napisao B. Despot, Globus, Zagreb 1991., str. 13, bilj. 1. Diskurs o ideji univerziteta najrašireniji je u razmatranju univerziteta i njega za potrebe ovoga rada ne treba posebno obrazlagati. Međutim treba barem kratko upozoriti da postoje i neki njegovi kritičari koji, nastupajući s

ideje Immanuel Kant. Neki će autori čak isticati Kanta kao posljednjeg, u pravom smislu tih riječi, mislitelja ideje univerziteta, čovjeka kroz kojega je »posljednji put progovorila ideja univerziteta«. ² Pokazat ćemo kako je, kao takav, Kant upravo nezaobilazna karika u formiranju univerziteta humboldtovskog tipa, koje je predstavljalo revoluciju u obrazovanju, ali i znanstvenom istraživanju, odnosno akademsku revoluciju u cjelini.

Iako je nesumnjivo da je Kantovo djelo *Spor fakulteta* centralno za tematiku kojom se ovdje bavimo, ipak će se pokazati nužnim posezanje za njegovim drugim djelima radi potpunijeg razumijevanja Kantove ideje univerziteta, a time i pravilnijeg ocjenjivanja njegove važnosti u razvoju ideje i utjecaju na kasnije mislitelje.

No prije negoli krenemo na istraživanje Kantove artikulacije ideje univerziteta, potrebno je učiniti manju digresiju i predstaviti ukratko praktično ozbiljenje te ideje koje je proveo Wilhelm von Humboldt. Naime tada će se tek moći potpunije ocjenjivati Kantovo mjesto na putu k ozbiljenju te ideje, a time i njegov značaj u tome procesu. Osim toga Humboldtova kako teorijska tako i praktička artikulacija te ideje mnogo je preciznija i jasnija pa ujedno nudi osnovne pojmove za razmatranje same Kantove misli.

Humboldt i praktično ozbiljenje ideje univerziteta

Koja je veličina i mjesto te značajne ličnosti, koju nitko kasnije nije nadmašio po onome što je ostvareno na polju visokog obrazovanja i znanstvenog usavršavanja, najbolje je sažeo Branko Despot:

»Karl Wilhelm Freiherr von Humboldt tu je ideju univerziteta praktički formulirao i ozbiljio svjesno kao pravi utemeljitelj Univerziteta u Berlinu. Kasniji su univerziteti slika, odraz, na koncu još jedva vidljiv trag toga utemeljenja.«³

Što bi činilo okosnicu univerziteta humboldtovskog tipa, koja je zapravo suština modernog univerziteta, pokušao je pokazati Marek Kwiek, locirajući i artikulirajući tri temeljna principa koja leže u temelju humboldtovski ideje univerziteta:

»Prvi je princip jedinstvo istraživanja i podučavanja (*die Einheit von Forschung und Lehre*); drugi je zaštita akademske slobode: slobode podučavanja (*Lehrfreiheit*) i slobode učenja (*Lernfreiheit*); treći je središnja važnost filozofskog fakulteta.«⁴

Preko ta je tri principa moguće iščitavati Kantovo značenje na njihovo formiranje, ali također, što je zasigurno i važnije, aktualizirati značenje Kanta i tih načela za naše suvremeno doba. Naime prvi je princip (jedinstvo istraživanja i podučavanja) i dalje vodilja u funkcioniranju univerziteta (iako ne i općenito u sektoru visokog obrazovanja), no drugi je princip (akademska sloboda) pod ozbiljnim napadima kako u razvijenim tako i u zemljama u razvoju, i to iz različitih smjerova (od državnog upletanja do upletanja kapitala). Treći je pak princip (središnje mjesto filozofije u funkcioniranju univerziteta) najugroženiji, ako ne već i potpuno napušten, i u teoriji i u praksi.⁵

Ako ostanemo pri ideji univerziteta, a time i pri sva ova tri temeljna principa koji u neraskidivoj vezi artikuliraju tu ideju, onda je definitivno došlo vrijeme u kojemu je ta ideja ozbiljno ugrožena. Za njeno ponovno (stalno!) promišljanje najveću obvezu imaju upravo filozofi, a u najmanju je ruku čudno da filozofi od toga promišljanja odustaju. Posve je stoga razumljiva primjedba M. Kwieka da je

»... možda interesantno primijetiti da se ni trenutna filozofija ni filozofi ne čine skloni povratku pitanju budućnosti univerziteta (a kamoli budućnosti ideje univerziteta). Uistinu vrlo rijetko suvremeni filozofi diskutiraju o ovom pitanju, u usporedbi kako je to bilo u prošlosti.«⁶

To ponovno promišljanje ideje sveučilišta, istraživanje mogućnosti povratka izvornoj ideji, mišljenje budućnosti univerziteta, odnosno, da se Kantovim rječnikom izrazimo, mišljenje uvjeta mogućnosti univerziteta kao institucije koja je praktičko ozbiljenje ideje univerziteta i danas je jedna od obveza prvenstveno filozofa.⁷ No za to promišljanje svakako se treba vratiti izvornim misliteljima ove teme, a Kant je, iako u Humboldtovoj sjeni, definitivno kamen temeljac promišljanjima o ideji univerziteta, koja se nakon njega razbuktala u njemačkoj misaonoj tradiciji iznjedrivši vrhunce promišljanja o toj temi.⁸ Na kraju krajeva, jedino ideja univerziteta može biti regulativna vodilja ostvarenju univerziteta kao institucije, jer trebamo biti neprestano svjesni da je »zbiljnost uvijek ograničenija od ideje koja njezinoj izvedbi služi kao uzor«⁹ te da su ideje »pojmovi uma (...) koji imaju savršenstvo kojem se doduše vazda može približavati, ali ga se nikad ne može potpuno postići«.¹⁰ Upravo u njejoj regulativnosti leži snaga ideje univerziteta.

pozicije utilitarnog čitanja funkcije i značenja univerziteta, kritiziraju ovaj diskurs u cijelosti. O »diskursu ideje univerziteta« i nekim kritikama v. Williams, Jeffrey J., »History as a Challenge to the Idea of the University«, *JAC: A Journal of Rhetoric, Culture and Politics*, sv. 25, br. 1 (2005), str. 55–74. Te kritike treba barem imati na umu kao podsjetnik da ideja univerziteta jest nužna, ali kao regulativna za ostvarenje konkretnih univerziteta kao institucija.

2

Despot, B., »Predgovor«, str. 13.

3

Isto, str. 14.

4

Kwiek, Marek, »The Classical German Idea of the University Revisited, or on the Nationalization of the Modern Institution«, *The Center for Public Policy Studies Research Papers Series*, sv. 1, Poznan, 2006., str. 5 (dostupno na: <http://www.cpp.amu.edu.pl/publications.htm>, pristup: 14. 6. 2012.). Dio ove studije tiskan je pod naslovom »Revisiting the Classical German Idea of the University: On the Nationalization of the Modern Institution«, *Polish Journal of Philosophy*, sv. 2, br. 1 (2008), str. 55–78.

5

Usp. Kwiek, M., »The Classical German Idea of the University Revisited«, str. 5–6.

6

Isto, str. 6, bilj. 6. U tome smislu treba istaknuti kako je skup »Ideja sveučilišta«, održan u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva u sklopu 21. Dana Frane Petrića od 23. do 26. rujna 2012., svijetao primjer da se i hrvatska akademska (u prvom redu filozofska) zajednica uključuje u ta rijetka nastojanja. Na skupu je promišljano i raspravljano o uzrocima, naravi i mogućim posljedicama krize sveučilišta. V. Zagorac, Ivana; Martinović, Ivica, 21. Dani Frane Petrića, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2012., i Babel, Krešimir,

»The Idea of University Symposium«, *Synthesis Philosophica*, 53, god. 27, br. 1 (2012), str. 187–189.

7

Kantovskom, odnosno terminologijom transcendentnog idealizma, to može biti izraženo na sljedeći način: ideja univerziteta predstavlja svojevrsnu regulativnu ideju, koja je kao takva uvjet mogućnosti ozbiljenja univerziteta kao institucije. U ovome kontekstu postaje sasvim jasna ranije spomenuta primjedba Branka Despota da se univerzitet mora temeljiti na ideji univerziteta, a ne na nekim kontingentnim, historijskim okolnostima i uvjetima. Upravo je ideja glavni promotor promjene tih okolnosti i napredovanja ka savršenijem svijetu, u ovome slučaju ka savršenijem pristupanju svijetu učenosti i njenu cjelovitijem razvoju.

8

Dovoljno je tu spomenuti, kronološkim redom, J. G. Fichtea, F. Schleiermachersa, F. W. J. von Schellinga, spomenutog Wilhelma von Humboldta, zatim nešto kasnije Karla Jaspersa itd. O svim spomenutim misliteljima kao misliteljima ideje univerziteta detaljnije raspravlja Marek Kwiek u citiranoj studiji.

9

Kant, Immanuel, *Antropologija u pragmatičnom pogledu*, Naklada Breza, Zagreb 2003., str. 60 [7:173]. Kantova se djela ovdje citiraju prema korištenim prijevodima, a u uglatoj zagradi donosi se i standardna paginacija prema broju sveska i stranice u Kantovim sabranim djelima, *Kants gesammelte Schriften*, uređenim od strane Königl. Preuss. Akademie der Wissenschaften, Georg Reimer (sada Walter De Gruyter), Berlin 1902–., kako je i uobičajeno pri pozivanju na njegova djela.

10

Kant, I., *Antropologija u pragmatičnom pogledu*, str. 85 [7:199–200].

Kantova ideja univerziteta: *Spor fakulteta* – centralni spis za temu

Spor fakulteta nesumnjivo je polazno mjesto u razmatranju Kantove ideje univerziteta. Kant je tu knjigu objavio 1798. i koncipirao je trodijelno u obliku razmatranja tri spora: nižeg – filozofskog – fakulteta, s ostala tri viša – teološkim, pravnim i medicinskim – fakulteta, kako je i naslovio pojedina poglavlja. Ipak, suprotno onome što bi najvjerojatnije čitatelj Kantovih djela očekivao, ta knjiga ne odaje dojam konzistencije i cjelovitosti na kakvu je čitatelj Kantovih djela naviknut. No tome postoje i jasni razlozi koji su shvatljivi iz povijesnog konteksta u kojemu je knjiga nastala. Naime Kant je većinu knjige napisao ranije u obliku članaka za objavljivanje na drugim mjestima te je možda tada i imao namjeru objaviti cjelovitu knjigu o temi. Međutim, morao je čekati smrt pruskog kralja kako bi je objavio, s obzirom da je sadržavala misli o religiji, a za koje je od istoga kralja dobio zabranu objavljivanja tijekom njegove vladavine.¹¹

Okolnosti nastanka knjige – objavljivanje u dijelovima s različitim svrhama, a vjerojatno i starost autora, koja ga je tjerala da izda tekst neovisno o mogućim manjkavostima – utjecale su na krajnji rezultat, što sumira Stephen Palmquist:

»Nažalost, Kantov plan za ovu knjigu bio je više ideal negoli realnost koju je učinkovito ostvario. Umjesto toga, jedini dio koji je tretiran u punoj suglasnosti s postavljenim ciljem (a to je pokazati kako filozofski fakultet, kroz svoj naglasak na racionalnoj samokritici, može probuditi i unaprijediti uvide ostalih fakulteta, istovremeno umanjujući njihove pogreške) jest prvi dio knjige, o teološkom fakultetu. Ostala dva dijela, koji su eseji napisani ranije za objavljivanje drugdje, samo dijelom dotiču specifični problem *spora* između filozofa i relevantnih profesionalaca (tj. pravnika i liječnika).«¹²

Stoga je zapravo najrelevantniji upravo prvi dio spomenute knjige i on će zaokupiti najveću pažnju u razmatranju teme.

Ideja univerziteta – početne artikulacije i njeno ozbiljenje kroz instituciju

Na samom početku »Uvoda« Kant hvali osnivanje univerziteta kao moderne institucije koja je učenost odlučila podvrći jednoj diobi rada, svojstvenoj tvorničkom načinu rada, u kojoj bi se koliko znanstvenih struka ima toliko i učenih ljudi postavilo za bavljenje njima. Odmah u nastavku daje definiciju univerziteta kao zajednice

»... javnih učitelja, *profesora*, (...) koji bi zajedno sačinjavali neku vrst učenog zajedništva, nazvanog univerzitet (takoder visoka škola), koji bi imao svoju autonomiju (jer o učenjacima kao takvima mogu samo učenjaci suditi); koji bi otuda posredstvom svojih *fakulteta* (malih, prema različitosti glavnih struka učenosti, u koje se univerziteti učenjaci dijele, različitih društava) imao pravo dijelom prihvaćati učenike iz nižih škola koji teže naviše prema njemu, dijelom i slobodne (koji ne sačinjavaju njegovo članstvo) učitelje, zvane *doktorima*, nakon prethodnog ispita, iz vlastite moći, snabdijevati (dodjeljivati im stupanj) s rangom priznatim od svakoga, tj. njih *kreirati*.«¹³

Iz ove prve rečenice knjige odmah je razvidno sljedeće. Prvo, dioba je znanosti svakako pohvalna, očito je već iz same količine znanja i njegove raznovrsnosti. Drugo, ta dioba na pravi način može biti postignuta isključivo na univerzitetu koji je zajednica učenjaka iz različitih znanstvenih područja. Treće, kao institucija ta ideja zajednice učenjaka praktički ozbiljena mora imati određenu institucionalnu strukturu (podjela na fakultete), uvjete primanja i

napredovanja (kriteriji) i hijerarhiju (rangiranje učenjaka prema općim pravilima te učenjačke zajednice). Posljednje, ali zapravo ključno, formiranje tih praktičkih oblika funkcioniranja univerziteta – dakle univerziteta kao institucije – mora biti *autonomno*: učenjacima treba dopustiti da slobodno među sobom dođu do općeg slaganja oko strukturne podjele, uvjeta i dobivanja mjesta u hijerarhiji univerziteta.

Kant odmah u nastavku dodaje da, osim pripadnika univerziteta koji su dio jednog posebnog (profesorskog) ceha, postoje i drugi sudionici u cjelokupnoj učenosti. Jedni obrađuju tek manji dio cjelokupne učenosti i sačinjavaju određene slobodne korporacije (akademije ili znanstvena društva), dok drugi mogu biti takoreći »slobodni učenjaci« koji proširuju učenost bez dioništva u nekoj instituciji kao ljubitelji učenosti.¹⁴

Napominje da treba od učenjaka razlikovati i literate (školovane), koji, iako dijelom moraju proći obrazovanje na univerzitetu, većinu toga mogu i zaboraviti, zadržavajući onoliko koliko je potrebno za građansku službu. U njih spadaju svećenici, sudski službenici i liječnici, ali i narodni učitelji.¹⁵ Oni su oruđa vlade i imaju najveći utjecaj na publiku te radi normalnog funkcioniranja države vlada na njih mora imati utjecaja te ih ograničavati na taj način da prati jesu li njihova naučavanja u skladu s fakultetskim učenjima.¹⁶

Drugim riječima, fakulteti su tu da slobodno, bez cenzure propituju temeljna pitanja i da, nakon usuglašavanja oko nekih od njih, nude spomenutim profesionalcima u javnoj službi određene sadržaje koji će biti »udžbeničkog karaktera«, za koje nije na njima da ga dalje propituju, izvan fakultetske ustanove, jer ne samo da mogu time zbuniti puk nego ujedno i napraviti kaos u građanskom funkcioniranju, čime bi ugrozili vlast. S druge pak strane upravo zato fakulteti kao dio univerziteta moraju imati punu slobodu razvijanja učenosti, koja će s vremenom sve više mjesta nalaziti i u udžbeničkim materijalima za puk, odnosno u školskoj literaturi. To osobito postaje jasnim u Kantovu kasnijem objašnjenju:

»Samo se poslenicima onih viših fakulteta (svećenicima, pravnicima i liječnicima) može dakako zabraniti da javno protivrječe naučavanjima koja su im od vlade povjerena za iznošenje u obavljanju njihovog posla, i da se drznu izigravati filozofa: jer to može biti dopušteno samo fakultetima, a ne činovnicima koje vlada namješta; jer ovi svoje znanje imaju samo od dotičnih. Potonji naime, npr. propovjednici i pravnici, ako bi im se prohtjelo svoje primjedbe i sumnje protiv duhovnog ili svjetovnog zakonodavstva uputiti na narod, time bi ga podstrekivali protiv

11

Usp. Palmquist, Stephen, »Kant's Ideal of the University as a Model for World Peace«, bilj. 26 (dostupno na: <http://staffweb.hkbu.edu.hk/ppp/srp/arts/KIUMWP.htm>, pristup: 14. 6. 2012.). O zabrani kralja Friedricha Wilhelma II. i Kantovu pokušaju obrazloženja svoga stajališta v. Kantov predgovor samoj knjizi. Kant, Immanuel, *Spor fakulteta*, u: Kant, I.; Schelling, F. W. J.; Nietzsche, F., *Ideja univerziteta*, str. 25–30 [7:5–11].

12

Palmquist, S., »Kant's Ideal of the University as a Model for World Peace«, pogl. 3.

13

Kant, I., *Spor fakulteta*, str. 33 [7:17].

14

Usp. isto, str. 33 [7:18].

15

Dok prve tri profesije spominje u samom nastavku (usp. Kant, I., *Spor fakulteta*, str. 34 [7:18]), o narodnim učiteljima govori ranije, u »Predgovoru«, kada se na svome primjeru brani od optužbe da kvari mladež, upravo tu čineći ključnu distinkciju između narodnih učitelja i fakultetskih učenjaka, objašnjavajući da je posljednje u igri kada se govori o samom autoru, ali i intendiranoj publici koja uopće može razumjeti njegove spise koji su na udaru optužbi (usp. Kant, I., *Spor fakulteta*, str. 27–28 [7:7–8]).

16

Usp. isto, str. 33 [7:18] i 27–28 [7:7–8].

vlade. Naprotiv, fakulteti ih upućuju samo jedni na druge, kao učene, što narod praktički uopće ne primjećuje, čak ni onda ako za to i sazna, jer se zadovoljava time, da umovanje nije njegova stvar, i otuda se osjeća obveznim, držati se samo onoga, što mu se saopćava putem za to namještenih vladinih činovnika.«¹⁷

U ovom opširnom pasusu Kant elaborira ono što je prije tek naznačio. Naime umovanje, propitivanje najdubljih pitanja i oštra kritika svojstveni su samo fakultetima – ondje se, radi istine, testira i potvrđuje određeni dio korpusa znanja i ondje se dolazi do spoznaja. Učenjaci na fakultetu oni su koji unapređuju učenost, ali su jedini i osposobljeni za to. Njima se zato i treba dopustiti akademska sloboda kako bi pridonosili sve većem razvitku učenosti. S druge pak strane oni koji su tek određeni stupanj postigli na fakultetu, ali nisu krenuli dalje u svijet znanosti (učenosti), prije spomenuti tzv. »literati«,¹⁸ osposobljeni su tek za pojedine državne službe i na njima nije da propituju znanja dobivena od strane učenih ljudi s fakulteta. Njima je jasno od vlade propisano da poučavaju ono što je vlada uzela od fakulteta kao posljednju riječ znanosti i učenosti. U protivnom ne samo da bi bespotrebno opterećivali puk umovanjem koje ga ionako ne zanima nego ga i dodatno zbunjivali pa čak i, kao krajnju posljedicu, nagonili protiv vlade.

Koliko god se ovakvo mnijenje činilo protivno ideji prosvjetiteljstva kakvu zagovara sam Kant, ono je naprotiv jedini put da se prosvjetiteljstvo naroda ostvari postupno jednim evolutivnim putem kroz slobodan razvoj učenosti koja će se postupno pretakati u šire mase. Ovakav sud zapravo je pokazatelj Kantove trezvenosti i pragmatične racionalnosti (razboritosti), jer revolucija kao davanje vlasti u ruke masama najčešće se izjalovi, »proguta svoju djecu« i odvede u smjeru protivnom temeljnim namjerama. Vrlo često ona uništi i ono vrijedno što je postojalo u prethodnom sustavu anatemizirajući sve što je plod »prošlih vremena«. ¹⁹ Naprotiv, naobrazba (u smislu *Bildung*²⁰) pojedinca, ali i cijele nacije, postupan je proces koji se odvija kroz nekoliko stupnjeva (discipliniranje, kultiviranje, civiliziranje, moraliziranje).²¹

Struktura univerziteta (o podjeli fakulteta)

Kant preuzima postojeću podjelu fakulteta svoga vremena na tri viša fakulteta i jedan niži. U više fakultete spadaju teološki, medicinski i pravni, a u niži filozofski. Takvu podjelu, odnosno nazive, Kant objašnjava činjenicom da su viši fakulteti od veće važnosti samoj vlasti, odnosno presudni za funkcioniranje države, dok niži fakultet manje interesira vlast, s obzirom da se on »ima brinuti samo za interes znanosti« i zato »može sa svojim stavovima postupati, kako smatra da je dobro.«²² No upravo zato što kroz njih vlast ostvaruje najveći utjecaj na narod, ona učenja »viših fakulteta sama *sankcionira*; učenja nižeg prepušta ona vlastitome umu učenog naroda.«²³ Osim toga, sam narod uzima više fakultete kao vrednije, jer se on ne povodi za slobodom, već za prirodnim svrhama (vječno blaženstvo, materijalni posjed, tjelesno zdravlje).²⁴ Iako se tako možda čini da jedino filozofski fakultet ima autonomiju, ipak i ovi fakulteti zadržavaju svoju autonomiju u smislu naučavanja, a ograničavaju se jedino u javnom iznošenju (ovisno o tome što se procijeni kao neprimjereno ili čak štetno za sam narod u smislu negativna utjecaja na funkcioniranje države). Kant naime naglašava da kada bi se vlada »bavila učenjima, dakle i proširenjem ili poboljšanjem znanosti, i time sama, u najvišoj osobi, htjela izigravati učenjaka, tom bi pedanterijom samo izgubila poštovanje koje joj se duguje.«²⁵ Vlast je tu da vlada, ali uz pomoć znanja koje osiguravaju fakulteti!

Ne samo da se vlada ne bi smjela miješati u slobodno razvijanje učenosti na fakultetu nego joj osiguranje slobode u takvu djelovanje, odnosno materijalnih i drugih sredstava za takvo slobodno djelovanje, jedino može koristiti, kao nešto što je dio razvoja čovječanstva u globalnome razmjeru, što Kant ističe u jednom drugom spisu:

»Premda (...) naši svjetski vladari zasad nisu voljni dati novac za javne obrazovne ustanove, niti uopće za nešto što bi bilo najbolje za cijeli svijet (...), ipak će vidjeti svoju osobnu korist u tome da barem ne sputavaju makar i nejakie i spore napore svoga naroda u tom pogledu.«²⁶

Kant ovdje pokušava ukratko već ocrtati rješenje problema kako pomiriti autonomiju univerziteta i vrhovništvo vlade u formiranju, nadgledanju i sankcioniranju univerziteta²⁷ koji su ipak nastali pod njenim okriljem i za koje ona treba skrbiti. S jedne strane postoji snažan paternalizam vlade da svojim ediktima i drugim propisima zapovijeda što podučavati, a s druge strane potpuna sloboda djelovanja fakulteta kao neophodna za razvijanje učenosti. Pomirba tih dviju sfera zapravo je temelj svih daljnjih promišljanja o ideji univerziteta²⁸ i upra-

17

Isto, str. 43 [7:29].

18

Usp. bilj. 15 i pripadajući tekst (v. isto, str. 34 [7:18]).

19

Kantov stav o revoluciji kao negativnoj pojavi, odnosno uvjerenje da su progresivne reforme mnogo efikasnije kada su postavljene od vrha vlasti, i to u postepenim koracima, izražen je na nekoliko mjesta u njegovu opusu. Usp. Kant, Immanuel, *Metafizika čudoređa*, Matica hrvatska, Zagreb 1999., str. 113–114 [6:321–322], Kant, I., *Spor fakulteta*, str. 94 [7:85] i 101–102 [7:92–93].

20

Vrlo je važno barem ukratko (koliko je za potrebe ovoga rada i dovoljno) uputiti na značenje pojma *Bildung* kod prosvjetiteljskih mislitelja, a napose kod Kanta. Ovaj pojam podrazumijeva s jedne strane kultivaciju samoga sebe temeljem vlastitih moći (samorazvoj, samoostvarenje), a s druge pak oblikovanje pojedinca kao ličnosti, građanina, čovjeka uopće (kao moralnog, umskog bića) pod utjecajem vanjskih faktora: odgoja, politike, kulture općenito. Stoga taj pojam često i srećemo kao istoznačan pojmovima *kultura* (shvaćena kao proces, kao kultivacija), *oblikovanje*, *formacija*, *izgradnja*, *razvoj*. *Bildung* upućuje na formaciju čovječnosti u pojedinoj osobi, odnosno odgoj u najširem smislu riječi. Taj pojam također objedinjuje, uz odgoj (obrazovanje, naobrazbu, izobrazbu itd.), i druge elemente koji čine kulturu uopće, kao proces potpunog razvijanja ljudskih sposobnosti. (Usp. Kwiek, M., »The Classical German Idea of the University Revisited«, str. 8, 9, 14 i 26). Sva ova značenja koja taj pojam sa sobom nosi treba imati na umu i pri razumijevanju ovoga teksta, odnosno razumijevanju ideje univerziteta i njegova mjesta u čovjekovu *Bildungu* kao biću, kao građaninu

i kao čovjeku (kao moralnom, umskom biću, slobodnom djelatniku).

21

Kant se elaboraciji tih stupnjeva najviše posvetio u svojim predavanjima o pedagogiji, odnosno filozofiji odgoja. Usp. Kant, Immanuel, *Lectures on Pedagogy*, u: Zöllner, Günther; Louden, Peter B. (ur.), *Immanuel Kant: Anthropology, History and Education*, Cambridge University Press, Cambridge 2007., str. 437–485 [9:437–499].

22

Kant, I., *Spor fakulteta*, str. 34 [7:18–19].

23

Isto, str. 34 [7:19].

24

Usp. isto, str. 44 [7:30].

25

Isto, str. 35 [7:19].

26

Kant, Immanuel, »Ideja opće povijesti s gledišta svjetskoga građanstva«, u: Kant, Immanuel, *Pravno-politički spisi*, izabrao, preveo i predgovor napisao Zvonko Posavec, Politička kultura, Zagreb 2000., str. 29 [8:28].

27

Vlast je naprosto uvjet funkcioniranja univerziteta uzmemo li samo u obzir činjenicu da od nje proistječu financijska i politička potpora za funkcioniranje univerziteta (potrebna novčana sredstva, prikladni zakoni, opća nacionalna strategija po pogledu visokoškolskog obrazovanja, promocija učenosti u javnosti itd.).

28

Može se reći da su mislitelji ideje univerziteta, od Kanta pa do suvremenog doba, kao temeljnu zadaću uzimali artikulaciju ove pomirbe. O tim pokušajima pomirbe autoritativ-

vo je njena praktička artikulacija u djelu Wilhelma von Humboldta dobivena kasnije samim osnivanjem berlinskoga univerziteta.²⁹

Kantov odgovor na to pitanje pomirbe nalazimo možda najjasnije artikuliran u njegovoj distinkciji privatne i javne upotrebe uma. Stoga je barem ukratko važno uputiti na spis o prosvjetiteljstvu, u kojemu obrazlaže tu distinkciju. Pitajući se »koje ograničenje smeta prosvjetiteljstvu, a koje mu ne smeta, nego mu je ustvari čak i potrebno?«,³⁰ Kant odgovara:

»[J]avna upotreba čovjekova uma mora u svako doba biti slobodna, i jedino ona može ostvariti prosvjetiteljstvo među ljudima; no *privatna upotreba* uma smije češće biti jako usko ograničena a da se zato ipak ne odmgne napredak prosvjetiteljstva. Pod javnom upotrebom čovjekova vlastita uma podrazumijevam onu koju netko, kao znanstvenik, čini od njega pred svekolikom *čitalačkom publikom*. Privatnom upotrebom nazivam onu koju on od svoga uma smije činiti u izvjesnim *građanskim službama*, ili onima koje su mu povjerene. Ponekim poslovima koji zadiru u interes zajednice potreban je siguran mehanizam čijim se posredovanjem nekoliko njegovih članova mora ponašati isključivo pasivno kako bi ih vlada umjetnom jednodušnošću upravljala na javne svrhe, ili ih barem zadržala od razaranja tih svrha.«³¹

Kant, suprotno očekivanju na koje upućuje kolokvijalna upotreba pojmova *javno* i *privatno*, dopuštena ograničenja stavlja na privatnu upotrebu uma, a slobodu proklamira za njegovu javnu upotrebu. Pod privatnim on misli na upotrebu koja se odnosi na pojedinčevo bavljenje određenim zanimanjem ili poslom,³² dok pod javnom govori o znanstvenom obrazlaganju svojih stavova i njihovu iznošenju pred oči javnosti, gdje je prije svega riječ o ipak užoj publici, koja može biti prijemčiva za takve informacije. Kant naglašava kako bi, štoviše, bilo opasno u pojedinim državnim službama iskazivati slobodu koju karakterizira javna upotreba, jer bi to moglo naštetiti funkcioniranju čitavoga sustava. S druge pak strane, a u kontekstu rasprave o univerzitetu, javna je upotreba izuzetno bitna kao uvjet mogućnosti razvitka učenosti, a time i obrazovnog/kulturnog/civilizacijskog razvitka (*Bildung*) same nacije, odnosno poticanja prosvjetiteljstva.

U nastavku *Spora fakulteta* Kant nagovještuje posebno mjesto filozofskog fakulteta, koji jedino u apsolutnoj slobodi može egzistirati i pridonositi cjelokupnoj učenosti:

»Pored učenog zajedništva bezuvjetno mora na univerzitetu postojati još jedan fakultet, koji, u pogledu svojih učenja o zapovijestima vlade neovisno, ima slobodu, ne izdavati zapovijesti, ali ipak sam prosuđivati, koji ima posla za znanstvenim interesom, tj. interesom istine, gdje um mora imati pravo javno govoriti; jer bez takovog fakulteta istina (na štetu same vlade) ne bi izašla na vidjelo, a um je po svojoj prirodi slobodan, i ne prima nikakav credo, osim creda slobode). – Da se pak takav fakultet, bez obzira na to veliko preimućstvo (slobode) ipak naziva nižim, tome se može naći uzrok u prirodi čovjeka: da naime onaj, koji može zapovijedati, makar je samo ponizni sluga nekog drugog, sebi izgleda ipak otmjeniji, nego drugi, koji je doduše slobodan, ali nema nikoga komu bi zapovijedao.«³³

Dakle, iako je on po samom nazivu niži fakultet, po svojoj je zadaći ipak najvažniji na univerzitetu zbog same svoje naravi, a to je *čisti interes za istinu*. Međutim takav je naziv ipak temeljen na autoritetu drugih fakulteta, a ne na njihovoj realnoj supremaciji nad filozofskim fakultetom po pogledu doprinosa učenosti, što će Kant u nastavku detaljnije i pokazati.

Kant obrazlaže zašto vlada prije svega koristi za svoje svrhe vidi u trima višim fakultetima. Njene su pobude prema redu vrijednosti sljedeće: osigurati *vječnu dobrobit* svakoga pojedinca, njegovu *građansku dobrobit* kao člana društva i naposljetku *tjelesnu dobrobit* (dugo živjeti i biti zdrav). Teološki fakultet upravo služi da po pitanju prvoga vlada ostvari »utjecaj čak i na ono unutrašnje, misli i najskrivenija voljna mnijenja podanika«, pravni pak služi da vlada pomoću njegovih učenja može ponašanje podanika »držati na uzdi

javnih zakona«, a medicinski joj pak treba »osigurati egzistenciju jakog i brojnog naroda, naroda kakovog smatra upotrebljivim za svoje nakane«. ³⁴ Kant napominje da bi se rangiranje pobuda koje vlada koristi za svoje svrhe prema umu također kretalo ovim redom navođenja fakulteta, međutim prema prirodnom je instinktu ipak red obrnut i liječnik postaje svakome čovjeku najvažniji, jer mu on ipak produžuje život. ³⁵

Središnja važnost filozofskog fakulteta i njegova autonomija

Nakon što je ukratko ocrtao osobitosti triju viših fakulteta, naznačujući njihove slabosti i vrline, ³⁶ Kant se nešto više usredotočio na filozofski fakultet, koji ima posebno mjesto kao svojevrsno institucionalno ozbiljenje uma:

»Možnost pak da se prema autonomiji, tj. slobodno (primjereno principima mišljenja uopće) sudi, naziva se um. Dakle filozofski fakultet će se, zato, jer on mora jamčiti za istinu naučavanja, koja on ima prihvatiti, ili i samo odobriti, utoliko morati zamišljati kao slobodan i samo pod zakonodavstvom uma stojeći, a ne pod zakonodavstvom vlade.« ³⁷

Kao takav, filozofski fakultet ima za Kanta specifičnu i jedinstvenu funkciju u odnosu prema drugim fakultetima:

»U odnosu na tri viša služi on tome da ih kontrolira i upravo time bude njima od koristi, jer se na istinu (bitni i prvi uvjet učenosti uopće) sve svodi; a korisnost, koju viši fakulteti obećaju vladi, samo je moment drugog reda.« ³⁸

nosti države i autonomnosti univerziteta prisutne u klasičnoj njemačkoj ideji univerziteta predstavljenu kroz raspravu između Jaspersa i Habermasa v. više u Kwiek, M., »The Classical German Idea of the University Revisited«, str. 14–25.

29

Humboldt u je ta pomirba najbolje pošla za rukom iz nekoliko razloga, od kojih se kao glavni ističu jasnoća njegova razmišljanja, politička moć koju je imao kao pruski ministar da je provede u djelo i povijesne okolnosti koje su ozrelile za jednu temeljitu obrazovnu reformu. Treba međutim u tome kontekstu također istaknuti da unatoč tome što se zbog spomenutih reformi upravo Humboldt stavlja u prvi plan, najveći mu je dio posla bio priređen upravo artikulacijom ideje univerziteta, za koju možemo tvrditi da je, u modernom smislu, otpočela s Kantom. Usp. Kwiek, M., »The Classical German Idea of the University Revisited«, str. 29.

30

Kant, Immanuel, »Odgovor na pitanje: Što je prosvjetiteljstvo?«, u: Kant, I., *Pravno-politički spisi*, str. 36 [8:37].

31

Isto, str. 36–37 [8:37].

32

Ovdje je riječ, prije svega, o poslovima u državnim (»građanskim«) službama, kao što je Kant jasno dao naslutiti iz gore spomenutih mjesta u *Sporu fakulteta*: svećenički, pravni, liječnički i učiteljski poziv u prvom su planu.

33

Kant, I., *Spor fakulteta*, str. 35 [7:19–20].

34

Isto, str. 36 [7:21–22].

35

Usp. isto, str. 36–37 [7:22].

36

Dok teološki svojevrsni stabilni oslonac nalazi u nepromjenjivosti i shvaćanju svetih spisa kao onih zaključnih, pravni povremeno mora zakone podvrgavati izmjeni uslijed boljih uvida koje pruži iskustvo, a medicinski fakultet pak potpuno svoje uvide crpiti neposredno iz prirode same. S druge pak strane teološki je zatvoren u dogmatizam svetih spisa koji karakterizira njegovo naučavanje, pravni ipak dopušta tumačenje u najvišim pravnim instancama, dok medicinski fakultet pak ima najviše slobode i »blisko je srodan filozofskom: da, što se njegovih učenja tiče, kojima se liječnici obrazuju, potpunoma slobodan, jer za njega ne može biti nikakvih putem najvišeg autoriteta sankcioniranih knjiga, nego samo onih crpljenih iz prirode, niti ikakvih zapravo zakona (ako se pod tim podrazumijeva nepromjenljiva volja zakonodavca), nego samo propisa (*edikta*)«. Usp. isto, str. 38–41 [7:23–27].

37

Isto, str. 42 [7:27].

38

Isto, str. 42 [7:28].

Dakle Kant jasno izdvaja filozofski fakultet, koji je kao institucionalno ozbiljenje uma zapravo svojevrsan kontrolni sustav učenosti uopće. On je naime vođen istinom kao prvim i najvećim principom učenosti, a sve ostale dobrobiti, kao što su raznorazni oblici empirijske koristi, tek su vrijednosti drugoga reda, instrumentalne vrijednosti, tek izvedene ili razumljive s obzirom na intrinzične vrijednosti unutar vrijednosnoga sustava. Istina, odnosno nastojanje k istini, takva je intrinzična vrijednost koju njeguju učeni ljudi i ona mora biti nit vodilja svakom učenjaku.

Nakon kratke rasprave o podjeli filozofskog fakulteta,³⁹ Kant produbljuje započeta razmišljanja o filozofskom fakultetu, upućujući na daljnje razloge za njegov primat u svijetu učenosti:

»Filozofski fakultet može dakle polagati pravo na sva naučavanja, eda bi njihovu istinu podvrgnuo ispitivanju. Njemu se ne može od vlade, a da ova ne postupi suprotno svojoj pravoj, bitnoj nakani izdati interdikt, a viši fakulteti moraju trpjeti njegove primjedbe i sumnje, koje on javno iznosi, što bi dotični doduše svakako mogli smatrati tegobnim, jer bi oni bez takovih kritičara, u njihovom, ma pod kojim to naslovom bilo, jednom stečenom posjedu mogli nesmetano mirovati i pritom još despotski zapovijedati.«⁴⁰

Kant zaključuje da po svojoj naravi filozofski fakultet jedini može biti kontrolor cjelokupne učenosti, što znači stalna kritička perspektiva za sve ostale fakultete, a upravo mu zbog te njegove naravi vlada i mora ostaviti uvjete za njegov razvoj, a to je *maksimalna sloboda (autonomija)*.⁴¹ Naime tek tako može ostvarivati svoju svrhu i pridonositi na najbolji mogući način vladi podižući cjelokupnu razinu učenosti njenih podanika, prije svega vladinih činovnika:

»Ali ova sloboda, koja se nižemu fakultetu ne smije suziti, ima za posljedicu da viši fakulteti (sami bolje poučeni) sve više dovode činovnike na kolosijek istine, koji onda, sa svoje strane, i o svojoj dužnosti bolje obaviješteni, u izmjeni izlaganja neće vidjeti smetnju.«⁴²

Kant time zaključuje razmatranje o mjestu filozofskog fakulteta na univerzitetu i upravo u njemu leži okosnica ideje univerziteta, a to je *središnja važnost filozofskog fakulteta*. Naime on drži da jedino kritičnost filozofskog fakulteta i slobodno umovanje može dovesti u red cjelokupno znanje, jer jedino filozofski fakultet radi isključivo radi istine i time jedini može i treba biti vodilja ostalim učenjacima.

Sada se otvaraju neka nova pitanja, koja se mogu iskoristiti u daljnjoj aktualizaciji teme. Činjenica je da na ovakvo gledište svi ostali fakulteti gledaju nepovoljno i vide u filozofskome jedino »smetnju«. Međutim Kant je tu zapravo nagovijestio ideju da na neki način svaki učenjak mora proći svojevrsnu filozofsku naobrazbu, odnosno razviti kritičko mišljenje, koje ga jedino osposobljava kao dionika učenoga svijeta, onoga koji stremljenostima istini.⁴³

Kant također lucidno napominje da nije samo filozofija, tj. čista umna spoznaja, jedina dio filozofskog fakulteta, nego je kao drugi odsjek tu onaj historijskih spoznaja. Postavljajući si pitanje o aktualnosti jedne ovakve podjele danas, možemo s dozom opreza pristupiti tome u smislu same institucionalne organizacije, međutim u samoj ideji čini se da je Kant pogodio bit. Naime, ne samo da svaka znanost ili dio ljudskog znanja posjeduje i potrebu za prostorom čiste umske spoznaje, u krajnjoj liniji kao samorefleksiju i izvor samokritike radi cjelovitije spoznaje, nego svako područje ljudskog znanja posjeduje svoju historiju (ne samo povijest!⁴⁴). Drugim riječima, moguće je odavde graditi tezu da je zapravo sva znanost ne samo filozofijom protkana nego ujedno svojom vlastitom historijom, historijskim nastankom i razvitkom obremenjena, a počesto i određena. Tu je lociran odgovor na brojne nedoumice oko pitanja jurisdikcije pojedinih znanosti i upada na »tuđu teritoriju«.⁴⁵

Ovim uvidima Kant dodaje naoko tek usputnu primjedbu da filozofski fakultet, osim ta dva odsjeka, sadrži i »oba dijela učenosti u njihovom uzajamnom odnošaju jednog spram drugog«. ⁴⁶ Isprepletenost filozofskog i historijskog na putu prema istini ovdje je dobila svoje mjesto kroz jednu kratku opasku koja se time pokazuje izuzetno značajnom. Iz toga se može dalje graditi misao o isprepletenosti filozofije i historije te njih zajedno sa svim ostalim područjima znanja i učenosti. Kritički potencijal koji imaju oba odsjeka neophodan je za funkcioniranje učenosti u cjelini, pa tako i univerziteta.

39

Kant dijeli filozofski fakultet na dva odsjeka: onaj historijske spoznaje i onaj čistih umskih spoznaja s napomenom da su pod njim sadržana i »oba dijela učenosti u njihovom uzajamnom odnošaju jednog spram drugog«. Isto, str. 42 [7:28]. O (ne)adekvatnosti ove podjele bit će riječi nešto kasnije.

40

Isto, str. 43 [7:28].

41

Kao najvitalniji dio fakulteta u smislu reguliranja i usmjeravanja prema istini, filozofski je fakultet na taj način kamen temeljac jedne karakteristike univerziteta koja se i dan-danas ozbiljno uzima, a to je njegova autonomija. Možda izgleda čudnovato kako se i dalje inzistira na autonomiji, a primat filozofskog fakulteta nitko više ne uzima za ozbiljno, međutim tome razloge vjerojatno treba tražiti u složenim povijesnim okolnostima razvitka univerziteta koje su ga udaljile od njegove izvorne ideje.

42

Isto, str. 43 [7:29].

43

Ovo pitanje mjesta i uloge filozofije na filozofskom fakultetu, ali i u cijelom sustavu znanosti, koncizno predstavlja Timothy Bahti: »Pristaje li filozofija uz ostale, *historijske (historische)* vrste znanja i istraživanja, ili ona 'prelazi' u te druge grane kako bi ih učinila prikladnima? Gdje filozofija pripada (*gehören*) na univerzitetu, unutar svog 'odsjeka' ili cjelini fakulteta? Ili, ako jednom uređena kao odsjek, može li izbjeći postajanje šablonskim – danas bi netko mogao reći 'analitičkim' – formalizmom? Može li univerzitet biti utemeljen (*gestiftet*) na kritičkom odsjeku filozofije, ili je to manje dezideratum negoli kontradikcija?« Bahti, Timothy, »Histories of the University: Kant and Humboldt«, *MLN: Modern Language Notes*, sv. 102, br. 3 (1987), str. 457–458. Daljnja razrada samo ovih pitanja, a kamoli pokušaj odgovora na njih, zahtijevali bi posebno istraživanje koje daleko premašuje okvire ovoga rada.

44

Prateći terminologiju prijevoda Kantova *Spora fakulteta*, dok bi *historija* sačinjavala sveukupnost prošlih zbivanja kao takva, povijest

bi bila tek jedna od znanosti koja tome predmetu pristupa na svoj poseban način. Sam je Kant bio svjestan te distinkcije s obzirom da je ubrajao u historijske spoznaje (*historische Erkenntnis*) i samu povijest (*Geschichte*) skupa sa zemljopisom, učenim jezikoslovljem, humanistikom i prirodnoznanstvom. Usp. Kant, I., *Spora fakulteta*, str. 42 [7:28]. U ovim mislima treba tražiti dio Kantova doprinosa povijesnoj znanosti, a napose je aktualnost njegove misli vidljiva uzmemo li u obzir činjenicu da danas ne samo većina akademskih građana nego i sami historiografi i povijesni znanstvenici često previde ovu važnu distinkciju izjednačavajući historiju s povijesti (povijesnom znanosću). Međutim treba biti oprezan u definiranju termina, jer je to i dalje otvoreno pitanje koje ponekad ide u potpuno suprotnom smjeru spram neposredno navedenog terminološkog izbora. Takvo drugačije čitanje ove distinkcije v. primjerice u: Bahti, T., »Histories of the University«, str. 453–455, i Benić, Kristian, »Filozofija historijske znanosti u suvremenoj hrvatskoj historiografiji?«, *Klepsidra*, sv. 1, br. 2 (2007), str. 222–224.

45

Nije ni čudo da se upravo iz ove potrebe svake znanosti da ponikne u svoju historiju, ali i slabosti u nemogućnosti da s druge strane prepusti taj posao filozofskom fakultetu, stvaraju raznorazne, u najmanju ruku diskutabilne, pojave poput primjerice proglašavanja povijesti medicine granom u području biomedicine i zdravstva, a u polju temeljnih biomedicinskih znanosti. (Usp. *Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama*, NN 182/2009.) Činjenica jest da bi to proizvelo u organizacijskom smislu poneke poteškoće (dodatno medicinsko usavršavanje profesora povijesti ili pak povijesnoznanstveno usavršavanje zdravstvenih djelatnika, gostovanje profesora s filozofskog fakulteta na medicinskom, dodatan posao kadrovskim službama u obračunavanju plaće itd.), međutim te empirijske poteškoće nikako ne mogu biti svrha organizaciji univerziteta, već se u njima trebaju tražiti nova rješenja za ozbiljnije same ideje univerziteta (!).

46

Kant, I., *Spora fakulteta*, str. 42 [7:28].

Čak kada se članovi ostalih fakulteta i uspavaju te se pojavi opasnost da »nesmetano miruju« u foteljama svoga područja bavljenja, tu na scenu treba stupiti filozofski fakultet, kojemu je jedina svrha da neprestano propituje i kritizira sva pitanja, pa tako i pitanje funkcioniranja fakulteta samih. On je tu da bude predvodnik reformi, da upućuje na manjkavosti, da u punome smislu stalno radi na usavršavanju univerziteta kao institucionalnog *locusa* učenosti.⁴⁷

Spor fakulteta

Za razumijevanje ideje univerziteta, odnosno osobitosti pojedinih fakulteta u sklopu njega, važno je barem ukratko ocrtati u čemu se sastoji spor među njima. Prije svega riječ je o sporu svih triju viših fakulteta s nižim, što je na neki način i razumljivo s obzirom na svrhu filozofskog fakulteta da nadgleda i propituje ujedno i učenja svih (drugih) fakulteta. Spor se fakulteta »vodi oko utjecaja na narod, a taj utjecaj mogu zadobiti samo, ukoliko svaki od njih može uvjeriti narod, da on umije najbolje promicati njegovu sreću.«⁴⁸ Ako malo preformuliramo i u izvođenju učinimo daljnji korak, riječ je naprosto o svojevrsnoj borbi za moć među fakultetima. Tu moć nad pukom posebice ostvaruju viši fakulteti, s obzirom da puk svoju sreću ne vidi u slobodi (što je promiče i ozbiljuje filozofski fakultet), već u prirodnim svrhama (vječnom životu, materijalnom posjedu i tjelesnom zdravlju).

Puk uopće ne uviđa niti ga zanima to da se zapravo filozofski fakultet upravo pomoću uputstava uzetih iz uma drži onoga što čovjek na temelju vlastitih snaga može dokučiti, a nit je vodilja, odnosno barem bi trebala biti, svim ostalim trima fakultetima:

»... *pošteno* živjeti, nikome ne činiti *nepravdu*, ponašati se *s mjerom* u užitku i podnoseći u bolestima, računajući pritom osobito na samopomoć prirode.«⁴⁹

Iako to ne zahtijeva preveliku učenost, puk nije u stanju potruditi se i sam doći do tih spoznaja. Naprotiv, »[n]arod hoće biti vođen, tj. (u jeziku demagoga) biti prevaren.«⁵⁰

Stoga puk, potican težnjom ka prirodnim svrhama, sklon uživanju, ali ne i trudu da se oko tog uživanja potruđi, od fakulteta traži nadomjestak te je njegov opći stav sljedeći:

»Što vi *filozofi* tu brbljate, znao sam ja odavno sam od sebe; ali od vas kao učenih hoću znati: kako bih, ako sam i *bezbožno* živio, ipak mogao u posljednjem času sebi priskrbiti ulaznicu u nebesko carstvo, kako bih, ako i *nisam u pravu*, ipak mogao dobiti svoju parnicu, i kako bih, iako sam i svoje tjelesne snage do mile volje *zlorabio*, ipak mogao ostati zdrav i dugo živjeti.«⁵¹

Ako si viši fakulteti uobrase da će to narodu i ponuditi, onda oni poput nekih čudotvoraca mame narod i takva praksa ne samo da je nedopustiva nego je treba iskorijeniti. Jedino filozofski fakultet ima taj potencijal da stane na kraj takvoj praksi:

»Ali poslenici triju viših fakulteta svagda su takovi čudotvorci, ako se filozofskom ne dopusti, da javno radi protiv njih, ne da bi oborio njihova naučavanja, nego samo da bi protuslovio magičnoj snazi, koju njima i propisima s time povezanim svijet praznovjerno pripisuje, kao da će pri pasivnom prepuštanju takovim umješnim vođama biti pošteđen svakog samočinjenja i s velikom lagodnošću već biti pomoću njih vođen k dosizanju onih svrha koje su mu na srcu.«⁵²

Upravo je u ovome prosvjetiteljska funkcija filozofskog fakulteta! On, koji je temeljen na slobodi, bori se protiv zatupljivanja čovjekove djelotvorne moći i korištenja (u prvom redu praktičkog) uma uopće. On je protiv pasivizacije puka koji želi instant-rješenja umjesto da se oko postizanja pojedinih svrha

sam potruđi, jer takvo je ponašanje potpuno protivno samorazvoju čovjekovu (*Bildung*) koje je u kontekstu kulture (kultivacije) jedini put do ostvarenja krajnje svrhe čovjeka kao umskog bića.⁵³ Potporu takvu čitanju najbolje daje jedan ulomak iz drugog Kantova spisa znakovitog naslova – »Odgovor na pitanje: Što je prosvjetiteljstvo?«:

»Ako imam knjigu koja misli umjesto mene, dušebrižnika koji umjesto mene ima savjest, liječnika koji mi propisuje dijete itd., onda, zacijelo, nije potrebno da se sam trudim. Nema potrebe da mislim kad mogu samo platiti; netko drugi će već za mene poduzeti mrski posao.«⁵⁴

Kant dakle oštro osuđuje ovakav oblik ljudske komocije koji gasi čovjekove dispozicije za razvitkom svih njegovih moći i onemogućuje potpuno razvijanje u slobodi, a time i udaljavanje od same svrhe čovjeka kao umnog bića.⁵⁵

47

Ako netko pak otvori pitanje o tome tko bi trebao kontrolirati filozofski fakultet, onda bi Kant vjerojatno odgovorio da si prema svojoj vlastitoj svrsi filozofski fakultet ne smije dopustiti izostanak samokritike jer bi time iznevjerio temelje svoga funkcioniranja i potpuno se udaljio od svoje biti. Iako bi ovo vjerojatno bilo okarakterizirano kao previše idealističko gledanje, nažalost, čini se da je to jedini mogući odgovor i rješenje za razvitak univerziteta, jer filozofski fakultet jedini ima dovoljno snažan kritički potencijal koji omogućuje samokritiku. Pitanje časnoga sudjelovanja u radu filozofskog fakulteta i iznevjeravanje njegove biti od strane pojedinaca zaposlenih na njemu posve je drugo pitanje i tiče se opće intelektualne krize koja nagrizala taj fakultet, a time i cijeli univerzitet. Određene znakove te krize možemo iščitavati možda upravo u izostanku ozbiljnijih promišljanja ideje univerziteta od onih koji bi to najviše trebali činiti, a to su filozofi. S druge pak strane treba ipak imati na umu da u našoj zemlji najsnažniji kritički impulsi potezima vlade, odnosno vlada, u pitanjima regulacije znanosti (*Zakon o nano-sti*) i uređenja znanstvene infrastrukture (npr. situacija sa znanstvenim časopisima u kojima se upravo humanistički časopisi sustavno degradiraju) dolaze upravo s Filozofskog fakulteta. Za potvrdu kritičkog senzibiliteta i građanske hrabrosti, kako zaposlenika tako studenata spomenutog fakulteta, dovoljno je samo kratko pregledati vijesti objavljene na mrežnim stranicama Udruge za razvoj visokog školstva »Universitas« s popratnim sadržajima (rezolucije, izjave, novinski članci itd.) pod označnicom 'Filozofski fakultet u Zagrebu' (dostupno na: <http://www.universitas.hr/tag/fizg/>, pristup: 6. 3. 2013.).

48

Kant, I., *Spor fakulteta*, str. 44 [7:29–30].

49

Isto, str. 44 [7:30].

50

Isto, str. 45 [7:31].

51

Isto, str. 44–45 [7:30].

52

Isto, str. 45 [7:31].

53

Radi pojašnjenja treba reći da se ovdje na umu treba imati, a za potrebe je ovoga rada to dovoljno, barem dvije točke iz Kantova opusa. Prva je Kantov teleološki argument u kojemu iz formalne svrhovitosti naših spoznajnih moći postupno dolazimo do kulture kao posljednje svrhe prirodi kojoj odgovara jedino bezuvjetna vrijednost slobode kao krajnja svrha prirode (odnosno svih naših djelovanja u sferi moralnosti kao dijela te prirode). Usp. Kant, Immanuel, *Kritika moći suđenja*, Naprijed, Zagreb 1976., *passim*, a za kratko predstavljanje samog teleološkog argumenta v. Eterović, Igor, »Kantova teleologija kao podloga orijentiranju u ekologiji«, *Filozofska istraživanja*, sv. 31, br. 2 (2011), str. 300–301. Druga je točka Kantovo upućivanje na vlastito savršenstvo kao svrhu koja je ujedno dužnost, odnosno dužnost čovjeka da usavršava sve svoje moći uopće. Usp. Kant, I., *Metafizika čudoređa*, str. 178–180.

54

Kant, I., »Odgovor na pitanje: Što je prosvjetiteljstvo?«, str. 35 [8:35].

55

Kantova kritika lijenosti ljudi u korištenju vlastitog uma koji ljude kao osobe svodi na podređene (subalterne) najbolje dolazi do izražaja na jednom drugom mjestu, u kontekstu antropoloških razmatranja: »Subalterni ne moraju umovati (rezonirati) zato što im princip po kojem se treba djelovati često mora biti promašen, barem može ostati nepoznat. Ali nepravedno je zahtijevati da se takozvani laici (*Laicus*) u stvarima religije, budući da se ona mora cijeliti kao moral, ne služe svojim vlastitim umom, nego da trebaju slijediti ovlaštenoga duhovnika (*Clericus*), a time i tuđi um: budući da u onom moralnom svatko mora odgovarati za svoje djelo i propust, a duhovnik izvješće o tome neće preuzeti na svoju vlastitu opasnost niti to također može. Ali u tim slučajevima ljudi su skloni više sigurnosti za svoju osobu nalaziti u tome da se suzdrže od svake vlastite upotrebe uma i da se

Čitav ovaj spor Kant naziva protivzakonitim jer se temelji na subjektivnim pokretačkim uzrocima, koji zapravo, može se reći, svoje izvorište imaju u empirijskom dijelu ljudske prirode. Kant je vrlo svjestan tog antropološkog momenta.

Iako nam je spomenuti spor najinteresantniji i direktno vodi u neke antropološke postavke koje leže u ideji fakulteta, treba barem spomenuti da postoji i zakoniti spor fakulteta koji proizlazi iz same naravi filozofskog fakulteta. Naime njegov je posao ispitivanje istine i stalna kritika, stoga je glavni oslonac vladi u izradi raznoraznih propisa za čitav univerzitet (uključivo ostale fakultete). No kao takav on ima dužnost stalno propitivati što je istina i tako dolazi u sukob s ostalim fakultetima. Taj je spor vođen nekolicinom formalnih načela: 1) vođen je umom kao jedinim sućem u procesu; 2) trajan je i nikada ne prestaje; 3) nikada ne može biti na uštrb ugledu vlade; 4) može predstavljati jedinstvo u načelima djelovanja i učene i građanske sredine te tako prozročiti stalan napredak prema konačnome ukidanju svih ograničenja slobode od strane vlade.⁵⁶

Jedinstvo istraživanja i podučavanja?

O autonomiji i središnjoj ulozi filozofskog fakulteta Kant je mnogo govorio kroz svoje spise. Međutim čini se da o trećoj okosnici kasnijega humboldtovskoga univerziteta nije govorio otvoreno u svojim spisima, barem ne u onima centralnima za temu. Ipak, postoji snažan razlog za uočavanje njegova doprinosa u artikulaciji upravo ove dimenzije, no ona se više pokazala kroz njegovu praksu, negoli kroz pisana djela.

Kant je naime za vrijeme pisanja većine spominjanih djela iza sebe već imao zaista impresivnu profesorsku karijeru kao predavač, ali jednako tako i kao priznati učenjak, odnosno stručnjak u svome području. Kant je istovremeno podučavao studente i pisao svoja najveća filozofska djela, stoga je svojim primjerom utirao put onome što će kasnije fakultete, odnosno univerzitete, kvalificirati kao nastavno-znanstvene institucije.

Upravo je on u svojem praktičnom primjeru utjelovio model univerzitetskog profesora koji ne samo da je cijenjen i uspješan predavač, s impresivnim poljem pokrivanja tema i pripremom za njihovo podučavanje, nego ujedno teži za stalnim bivanjem vrhunskim stručnjakom u svojem području i plodnim znanstvenikom. Uzimajući to u obzir, pokazuje se ne samo da je Kant i u ovoj trećoj odrednici udario pečat kasnijim nastojanjima oko utemeljenja modernoga univerziteta nego je bio i ključnom figurom od koje su brojni kasniji mislitelji direktno učili i preuzimali model za promišljanje i funkcioniranje u pogledu rada na univerzitetu.⁵⁷

Antropološko izvorište ideje univerziteta

Kantovo preuzimanje podjele fakulteta i objašnjenje njihovih karakteristika teško je potpuno zahvatiti ne imajući u vidu njegovu antropologiju. Zapravo se sama od sebe nameće činjenica antropološkog utemeljenja ideje univerziteta, kako to sumira Branko Despot:

»Sabirući filozofijsku i teologijsko-političku tradiciju u jedno, i Kant misli jedinstvo i ustrojstvo univerziteta iz naravi čovjeka. Ono božansko u čovjeku briga je teološkog fakulteta. Pravi međuljudski odnosi i pravi, tj. naravi primjereni odnosi čovjeka s ostalim, nadljudskim i manje-negoljudskim bićima, na brizi su pravnog fakulteta. Filozofski pak fakultet, utemeljen na slobodi kao autonomiji čistog uma, objedinjujući je fakultet, koji cjelinu tek čini univerzitetom.«⁵⁸

Ova antropološka dimenzija u podlozi univerziteta jasno je dana do znanja i pasusima koji pripadaju Kantovoj filozofijskoj antropologiji, prisutnima u *Sporu fakulteta*. Na to Kant jasno upućuje tvrdnjom da je filozofija prije svega znanost o čovjeku, a već smo prethodno vidjeli da je ona onaj kohezivni element koji kroz tijelo filozofskog fakulteta drži univerzitet na okupu. Kant u raspravi o fakultetima kratko kaže o filozofiji:

»Naučio sam iz kritike čistoga uma, da filozofija nije nešto kao znanost predodžaba, pojmova ili ideja ili znanost svih znanosti, ili nešto slično; nego znanost čovjeka, njegovog predstavljanja, mišljenja i djelovanja; – ona treba da prikaže čovjeka shodno svim njegovim sastavnim dijelovima, kakav on jest i treba da bude, tj. kako s obzirom na njegova prirodna određenja tako i s obzirom na njegov odnos moraliteta i slobode.«⁵⁹

Kant je ovdje jasno dočarao kako je u krajnjoj liniji filozofija, odnosno njena kruna, filozofijska antropologija i da od te misli treba polaziti u svim filozofskim domišljanjima pa tako i u artikuliranju ideje univerziteta. Odmah u nastavku on sumira svoje antropološke postavke u kojima je stavljen naglasak upravo na narav čovjekove sposobnosti spoznaje (koja je u krajnjoj liniji i najrelevantnija dimenzija prilikom govora o univerzitetu). U njemu kratko predstavlja čovjeka kao biće koje je ujedno biće osjetilnosti i osjetila, ali s druge strane i biće moralnosti i (raz)uma. Dok postoji jasno empirijsko određenje čovjeka kao ograničenog živog bića i koje nam daje podatke o onome što »jest«, jednako tako pred njim se kao bićem slobode otvara sfera aktivne egzistencije i onoga »treba da«.⁶⁰

Iako je ovaj govor o filozofiji i čovjekovoj naravi najvjerojatnije izvadak iz pisma koje je Kant dobio od jednog svojeg učenika, to što je sam Kant preuzeo taj napis zorno dočarava njegovo slaganje, a osim toga i eksplicitno je potvrdio sličnost u samom načinu izlaganja sa svojim vlastitim.⁶¹

Ovaj dodatak, koliko god se možda činio nespretnim umetkom u korpus osnovnoga teksta, ipak nudi ključ u razvijanju misli o antropološkoj podlozi ideje univerziteta. Posezanjem u druga Kantova djela, taj se putokaz vrlo brzo pokazuje točnim. To će nam posezanje ujedno dati zaokruženu artikulaciju Kantove ideje univerziteta koja će biti poticaj Humboldt u njegovim reformskim ostvarenjima i viziji univerziteta kao vrhovnoj instanci za postizanje čovjekova samoostvarenja u smislu *Bildunga*.

Čitanje ideje univerziteta u antropološkom ključu čini se tako opravdanim i direktno nudi plodno tlo za daljnje promišljanje o univerzitetu kao instituci-

pasivno i poslušno podrede uvedenim uredbama svetih ljudi.« Kant, I., *Antropologija u pragmatičnom pogledu*, str. 85 [7:200].

56

Usp. Kant, I., *Spor fakulteta*, str. 46–49 [7:31–36]. Upravo je o ovome sporu Kant nakanio pisati dalje, međutim u svojoj je nakani uspio samo za prvi spor – između filozofskog i teološkog fakulteta, dok su ostali dani u drugačijoj formi i sasvim odstupaju od strukture izlaganja toga prvoga spora.

57

Za potrebe ovoga rada dovoljno je uputiti na opsežnu Kantovu biografiju koju je sastavio Manfred Kuehn, a koja najbolje oslikava na koji je način Kant u svojoj osobi ujedinio neumornog predavača (predavanja iz fizičke geografije, antropologije, etike itd.), istraživača (broj i kontinuitet objavljivanja seminalnih

filozofskih djela), aktivnog djelatnika samog Filozofskog fakulteta i Univerziteta u Königsbergu (obnašanje dužnosti dekana, član univerzitetskog senata itd.) i istaknutog člana u akademskim zbivanjima (pisanje recenzija, bogata korespondencija s kolegama, članstvo u Akademiji znanosti itd.). V. Kuehn, Manfred, *Kant: A Biography*, Cambridge University Press, Cambridge 2001., *passim*.

58

Despot, B., »Predgovor«, str. 13–14.

59

Kant, I., *Spor fakulteta*, str. 80–81 [7:69].

60

Usp. isto, str. 81 [7:70].

61

Usp. isto, str. 81, bilj. 18 [7:69f].

ji koja je usko povezana s prosvjetiteljskim idealima. Iako smo već dotakli dijelom pitanje ljudske lijenosti korištenja vlastitog (raz)uma, sada se ovdje nameće pitanje nezrelosti kao posljedice tog nekorištenja, a upravo je ona izvor svake neprosvijećenosti. Ta je ideja možda svoj najjasniji oblik dobila u slavnom Kantovu eseju:

»Prosvjetiteljstvo je izlazak čovjekov iz stanja samoskrivljene nepunoljetnosti. Nepunoljetnost je nemoć da se vlastiti razum upotrebljava bez vodstva nekoga drugog. Ta nepunoljetnost je samoskrivljena onda kad njezin uzrok ne leži u nedostatku razuma, nego u pomanjkanju odlučnosti i hrabrosti da se njime služi bez tuđeg rukovođenja. *Sapere aude!* Imaj hrabrosti služiti se vlastitim razumom! – to je, dakle, lozinka prosvjetiteljstva.«⁶²

Upravo fakulteti trebaju sudjelovati na najsnažniji način u promicanju prosvjetiteljstva. Oni, kao dio univerziteta, zapravo su jedina garancija napretka učenosti uopće. U tome smislu treba čitati spomenuta Kantova upozorenja da filozofski fakultet stalno treba budno pratiti sve ostale fakultete, da se ne bi razvila preuzetnost fakulteta i njegovih djelatnika na određeno područje znanja, čime bi podređene u toj domeni (laike) držali u strogoj pokornosti i poslušnosti. Dakle fakulteti bi trebali razbijati te okove neprosvijećene pokornosti tuđim mišljenjima i osloboditi racionalni potencijal svojih polaznika, koji su jedini eventualni nositelji daljnjeg stupnja razvoja prosvijećenosti čitavog puka, odnosno društva uopće.

Iako je s jedne strane opasno prepustiti svjetini svako upravljanje, s druge strane ne treba despotski vladati pukom pri donošenju zakona niti im nametati sudove pri tumačenju svetih knjiga.⁶³ A to se odnosi i na sva ostala područja učenosti. Naime ta neodlučnost ljudi u korištenju razuma čini od njih osobe kojima je potreban skrbnik i oduzima im ono dostojanstvo koje zaslužuju kao slobodna racionalna bića, što su po svojoj prirodi:

»Lijenost i kukavičluk su uzroci zbog kojih tako veliki dio ljudi, premda ih je priroda odavno oslobodila od tuđeg upravljanja (*naturaliter mairesses*), ipak dragovoljno do kraja života ostaje nepunoljetan i zbog kojih drugima biva sasvim lako nametnuti im se za njihove skrbnike. Vrlo je udobno biti nepunoljetan.«⁶⁴

Ako to prenesemo u kontekst univerziteta, onda postaje jasno da ono što je dužnost njegovih djelatnika jest upravo razvijanje kritičkog potencijala kod polaznika, oslobađanje ljudi da razvijaju svoju prirodu: da slobodno i aktivno koriste vlastite potencijale.

Drugim pak riječima, interpretativno zadirući dublje, s obzirom na objašnjenje da je moć suđenja nešto što »se ne može naučiti, već samo uvježbavati; stoga se njezin rast zove zrelost«,⁶⁵ tada čitanje funkcije univerziteta u prosvjetiteljskom kontekstu može dati novu sliku: univerziteti trebaju prvenstveno pružiti vježbanje moći suđenja. Drugim riječima, univerziteti trebaju pružiti vještine kritičkog mišljenja, stalno potičući rad moći suđenja, neovisno o obaveznom korpusu znanja koje se treba prenijeti studentima. Drugačije iskazano, dolazimo do klice ideje da je faktografsko znanje nužno ali ne i dovoljno, već je neophodno i stjecanje vještina, a kod Kanta je to prije svega moć suđenja, kao jedna od triju viših sposobnosti spoznaje, koja je onaj treći potrebni kohezivni element za druge dvije (razum i um).⁶⁶

Smještajući univerzitet u antropološki kontekst, ali mu pritom dodajući neke misli o filozofiji odgoja, možemo dodatno uvidjeti da je u ideju univerziteta zapravo utkan jedan od najboljih (čovjeku dostupnih) načina na putu prema samoostvarenju, odnosno izgradnji sebe kao čovjeka. To je moguće samo unutar vrste, u sklopu kulture, prenošenjem znanja s generacije na generaciju,⁶⁷

a kroz obrazovanje kao jedan trajan i stupnjevit proces. Jedino je na taj način moguće provesti proces odgoja čovjeka za čovjeka. Taj se proces započinje još u djetinjstvu discipliniranjem, ali se u kasnom djetinjstvu i ranoj mladosti nastavlja s kultiviranjem, civiliziranjem i moraliziranjem.⁶⁸

Umjesto zaključka: Kantovo mjesto u mišljenju univerziteta

Bez ideje univerziteta koja nosi regulativnu snagu nemoguće je misliti univerzitet, a time i organizirati ga, odnosno empirijski ozbiljiti, kao instituciju. Kant je mislitelj koji je to možda najbolje pokazao i na toj ideji omogućio svojim nasljednicima daljnje promišljanje te ideje i naposljetku kroz osobu Wilhelma von Humboldta i njegovu praktičnu realizaciju kao institucije (kroz berlinski univerzitet). Bez regulativnosti ideje, koja mora biti izvedena iz umnosti same, nemoguće je ponuditi instituciju koja bi mogla zadovoljiti ono što se od univerziteta očekuje. Upravo izdaja same ideje vodi u lutanja, nespretnosti i teške promašaje koje u današnje vrijeme donose *ad hoc* rješenja pri koncipiranju funkcioniranja univerziteta. Povratak ideji, što ujedno znači njeno duboko i iskreno promišljanje, jedini je izlaz iz stranputica empirijskoga pristupa univerzitetu, koji u korisnosti i operativnosti kao nekakvim mjerljivim varijablama preuzetno uvjerava sebe i ostale da je to pravi put napretka učenosti. To može biti napredak tehnike ili možda ekonomije, ali se znatno udaljuje od onoga što bi učenost trebala biti. Nije moguće mjeriti sve pokazatelje, postaviti sve u sheme i šablonizirati znanje i proces spoznaje. Ako išta trebamo naučiti od Kanta, onda je to upozorenje da je znanje promjenjivo, spoznaja proces, a naobrazba (*Bildung*) trajna. Kao što je postupan i polagan proces dolaska do istine, tako je i razvoj alata za taj dolazak – univerzitet – jednako postupan i odražava stupanj kulturnoga razvoja čovjeka.

Vodenjem trima principima koje je moguće odijeliti kao vodilje humboldtovskog univerziteta – jedinstvo istraživanja i podučavanja, autonomija učenjaka i centralnost filozofskog fakulteta – vidljiva je Kantova nezaobilaznost u ponudi uporišta za svako od njih. Iako je ostao u sjeni svoga velikoga nasljednika Wilhelma von Humboldta, nemoguće je shvatiti postignuća potonjega ne uzimajući u obzir široko polje promišljanja kojime je Kant omogućio nastava

62

Kant, I., »Odgovor na pitanje: Što je prosvjetiteljstvo?«, str. 35 [8:35].

63

Usp. Kant, I., *Antropologija u pragmatičnom pogledu*, str. 93–94 [7:209–210].

64

Kant, I., »Odgovor na pitanje: Što je prosvjetiteljstvo?«, str. 35 [8:35].

65

Kant, I., *Antropologija u pragmatičnom pogledu*, str. 84 [7:199].

66

O razdiobi triju moći spoznaje v. npr. isto, str. 81–83 [7:196–198], a nešto specifičnije o moći suđenja str. 84–85 [7:199]. Klasično mjesto Kantova sumiranja triju moći spozna-

vanja v. u Kant, I., *Kritika moći suđenja*, str. 33–34 [5:196–198].

67

Za ovo je pitanje napose instruktivan već citirani Kantov kratki esej »Ideja opće povijesti s gledišta svjetskoga građanstva«, čiji se sadržaj oslanja na gore spomenuti teleološki argument iz *Kritike čistog uma* i nadogradnja je pitanja neophodnosti kulture kao medija ostvarenja čovjeka i kao pojedinca i kao vrste.

68

Kako je već spomenuto o stupnjevima odgoja kao elementarnom obliku *Bildunga* pojedinca u sklopu kulture, nezaobilazan je Kantov centralni spis o odgoju. V. Kant, I., *Lectures on Education, passim*.

nak, razvoj, a ponegdje i artikulaciju ideje univerziteta,⁶⁹ a time dao i uvjet mogućnosti njegove empirijske ostvarivosti kao institucije, koju je proveo Humboldt.⁷⁰

Naglašavajući autonomiju kao temelj razvitka učenosti, ukazujući na centralno mjesto filozofskog fakulteta kao epicentra (samo)kritičnosti te svojim vlastitim primjerom rada u nastavi i znanosti, Kant je dao osnovu čitavu kasnijem radu (misaonom i praktičnom) na utemeljenju univerziteta kao centralne institucije učenosti, koja je kao takva kamen temeljac razvitku čovjekovih spoznaja i njegovih čitavih moći, odnosno najbolji alat na putu njegovom ostvarenju kroz naobrazbu kao čovjeka.

Ta antropološka potka čitavoj ideji univerziteta toliko je razumljiva i jasna da se zaista treba upitati o stanju našega današnjega obrazovanja i cjelokupne intelektualnosti ukoliko se zaboravlja na ove misli i ideje koje su ne samo otvorile vrata prosvjetiteljstvu nego i omogućile ono što danas smještamo među najbolje plodove zapadne civilizacije. Utoliko su povratak Kantu i uvažavanje njegovih ideja i dalje potrebni, trajno aktualni i izuzetno poticajni za detektiranje, lociranje i artikuliranje problema suvremenog visokog obrazovanja, kao i za usmjeravanje prema rješenjima problema kojima je ono obremenjeno.

Literatura

Babel, Krešimir, »The Idea of the University Symposium«, *Synthesis Philosophica*, sv. 53, god. 27, br. 1 (2012), str. 187–189.

Bahti, Timothy, »Histories of the University: Kant and Humboldt«, *MLN: Modern Language Notes*, sv. 102, br. 3 (1987), str. 437–460.

Benić, Kristian, »Filozofija historijske znanosti u suvremenoj hrvatskoj historiografiji?«, *Klepsidra*, sv. 1, br. 2 (2007), str. 219–260.

Despot, Branko, »Predgovor – Univerzitet kao znanstvena ustanova ili čovjek kao znanstveno robovanje«, u: Kant, Immanuel; Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph; Nietzsche, Friedrich, *Ideja univerziteta*, izabrao, preveo i predgovor napisao Branko Despot, Globus, Zagreb 1991., str. 7–17.

Eterović, Igor, »Kantova teleologija kao podloga orijentiranju u ekologiji«, *Filozofska istraživanja*, sv. 31, br. 2 (2011), str. 299–309.

Kant, Immanuel, *Antropologija u pragmatičnom pogledu*, Naklada Breza, Zagreb 2003.

Kant, Immanuel, »Ideja opće povijesti s gledišta svjetskoga građanstva«, u: Kant, Immanuel, *Pravno-politički spisi*, izabrao, preveo i predgovor napisao Zvonko Posavec, Politička kultura, Zagreb 2000., str. 17–32.

Kant, Immanuel, *Kritika moći suđenja*, Naprijed, Zagreb 1976.

Kant, Immanuel, *Lectures on Pedagogy*, u: Zöller, Günther; Loudon, Peter B. (ur.), *Immanuel Kant: Anthropology, History and Education*, Cambridge University Press, Cambridge 2007., str. 437–485.

Kant, Immanuel, *Metafizika čudoređa*, Matica hrvatska, Zagreb 1999.

Kant, Immanuel, »Odgovor na pitanje: Što je prosvjetiteljstvo?«, u: Kant, Immanuel, *Pravno-politički spisi*, izabrao, preveo i predgovor napisao Zvonko Posavec, Politička kultura, Zagreb 2000., str. 33–41.

Kant, Immanuel, *Spor fakulteta*, u: Kant, Immanuel; Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph; Nietzsche, Friedrich, *Ideja univerziteta*, izabrao, preveo i predgovor napisao Branko Despot, Globus, Zagreb 1991., str. 19–122.

Kuehn, Manfred, *Kant: A Biography*, Cambridge University Press, Cambridge 2001.

Kwiek, Marek, »The Classical German Idea of the University Revisited, or on the Nationalization of the Modern Institution«, *The Center for Public Policy Studies Research Papers Series*, sv. 1, Poznan 2006., str. 1–60. Dostupno na: <http://www.cpp.amu.edu.pl/publications.htm>, pristup: 14. 6. 2012..

Kwiek, Marek, »Revisiting the Classical German Idea of the University: On the Nationalization of the Modern Institution«, *Polish Journal of Philosophy*, sv. 2, br. 1 (2008), str. 55–78.

Palmquist, Stephen, »Kant's Ideal of the University as a Model for World Peace«. Dostupno na: <http://staffweb.hkbu.edu.hk/ppp/srp/arts/KIUMWP.htm>, pristup: 14. 6. 2012.

Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama, NN 182/2009.

Udruga za razvoj visokog školstva »Universitas«, označnica: Filozofski fakultet u Zagrebu. Dostupno na: <http://www.universitas.hr/tag/ffzg/>, pristup: 6. 3. 2013.

Williams, Jeffrey J., »History as a Challenge to the Idea of the University«, *JAC: A Journal of Rhetoric, Culture and Politics*, sv. 25, br. 1 (2005), str. 55–74.

Zagorac, Ivana; Martinović, Ivica, *21. Dani Frane Petrića*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2012.

Igor Eterović

The Place of Immanuel Kant in the Thinking of the Idea of the University

Abstract

The idea of the university is taken as fundamental in the articulation of the concept of the university and the possibility of its institutional realization. In such a context, Immanuel Kant is in the forefront as an unavoidable thinker of this idea. For easier understanding of Kant's articulation of the idea of the university, at the beginning basic features of Humboldt's vision of the university are presented, and this enables us to follow Kant's contribution and influence upon the articulation of these features. Thereby The Conflict of the Faculties is the central Kant's text in which he did not just offer the concept of the university as an institution fundamental for the development of scholarship, but he was the last thinker, according to some authors, of the very idea of the university. As the analysis shows, this idea is, in a historical sense, the articulation of classical idea of the modern, Humboldtian university, but there are also a number of interwoven elements inwrought in this idea which possess the lasting actuality (e.g. jurisdiction of the particular fields of knowledge, pretensions of the particular sciences, autonomy of the sciences and the faculties, relations between the faculties etc.). It is shown that if we take the whole Kant's opus into consideration, The Conflict of the Faculties can be seen as an extension of his enlightenment project, supplement of his philosophy of politics and law (private and public use of reason) and his philosophy of history (universities as an important link in the progress of the

69

Važno je ovdje upozoriti i na kontekst razvitka mišljenja univerziteta, koji dodatno nude uporište za iščitavanje Kantove presudne uloge u kreiranju ideje modernog univerziteta. Naime 18. je stoljeće bilo razdoblje kada je u Njemačkoj univerzitet bio na niskoj cijeni, a čak se razmišljalo krajem stoljeća da se i ono malo univerziteta koji su postojali (Königsberg i Halle) ukinu te zamijene postojećim akademijama i novim visokim školama (*Hochschulen*). Ipak, nedugo nakon Kantove smrti (1804.) biva osnovan Berlinski fakultet (1810.) kao ključna karika u razvoju modernog univerziteta. Usp. Bahti, T., »Histories of the University«, str. 438.

70

Humboldtov »posthumno objavljeni memorandum 'Über die innere und äussere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin' ['O unutarnjoj i vanjskoj organizaciji viših znanstvenih ustanova u Berlinu', op. a.] (izrađen 1809–1810), projicira – izbacuje – ideju univerziteta. Prijedlog je postao modelom za univerzitet u Berlinu, odnosno sam model (modernog) univerziteta. Čini se da je Humboldt krenuo tamo gdje je Kant stao.« Bahti, T., »Histories of the University«, str. 444.

mankind in general), addition to his philosophical anthropology (universities as a medium of the progress of human capacities) and philosophy of education (universities as an indispensable dimension of education of man as a person, citizen and human being in general). On the other side, the necessity of all those other parts of his philosophical opus is demonstrated as needed for the complete understanding of his thought of the idea of the university. Instead of the conclusion, the results of the previous analysis are evaluated in the context of an attempt of answering the question of Kant's permanent actuality and his special place in the history of ideas, considering the thinking of the idea of the university.

Key words

Immanuel Kant, the idea of the university, *The Conflict of the Faculties*, modern university